

Зламани сходи
Борис Крамер

Життя Юрія Холоденка пішло шкереберть після смерті матері. Її останнім заповітом було прохання – знайти батька, який зник понад сорок років тому. Поїхав на полювання й не повернувся – ось все, що було відомо Юрієві. А ще – тоді слідчий капітан Шаман сховався в ліс навколо озера, не знайшовши жодних слідів. Минуло сорок років, і єдина зачіпка, яку має Юрій, дивна касета, на якій записано випадкову розмову двох коханців. Та як це стосується справи? За Юрієм починають стежити. І єдиний, хто здатен допомогти йому, – старий міліціонер Шаман. Можливо, слідчому відомо про цю справу набагато більше, ніж здається...

Борис Крамер

Зламани сходи

Дружині Марії, яка необачно пожертвувала мені свої молоді роки. З тонким смутком і вдячністю

Той, хто йде за кимось, ніколи не прийде першим.

Леонардо Да Вінчі

Що в цій осінній півночі радує подих?
Стрілки переведеш, немов поміняєш сходи.
Вийдеш у інший час, в іншу свободу й епоху,
Наче втік уночі з родинного переполюху.

Світлана Короненко

Розділ 1

Якщо хочеш щось зіпсувати, зіпсуй спочатку. Мені це пречудово вдалося – я після школи задрімав на двадцять п'ять років. Раз – і заснув. Але зовні все було ОК. Зовні скидалося на те, що я не спав: разом із гопотою утікав темними дворами й погано освітленими скверами від ментів, коли вони робили облаву на іподромі, носив пачками гроші Еду Хезерлі на квартиру біля Хрещатика, вгинаючи голову від тіней, що могли тріснути арматурою по шиї. Закохувався, зливався в екстазі, гріхородив, клявся, але не каюся. Словом, був бовдуром, що не осмислював свого життя.

Так і стукнуло сорок два роки. Фініта, дзвінок продзвенів на перегоні, поїзд червоним ліхтарем мигнув, а я все ще уявляв себе перспективним хлопцем, який от-от спалахне нечуваним успіхом. Розгорнеться та й загуде, усі здивовано поглянуть і захоплено заплодують.

Мама мене недовчила. Вона вчителька української мови й літератури. І цим усе сказано. Така дисциплінована й совісна, що просто соромно поруч із нею стояти. Настасія Андріївна Холоденко, найкращий педагог школи й міста. Гляне на мене суворими очима крізь окуляри й першим ділом викликає: «Холоденко, іди відповідати!» У класі двадцять вісім нездар, а вона тягне мене до дошки, щоб описав соціально-психологічні риси Чіпки або розповів, як правильно відмінювати кількісні числівники.

«Холоденко, іди до дошки!» – дражнилися малолітки в школі. Кого ловив, давав такого ляща, аж булька вискакувала.

Ніхто не міг мене захистити, бо тато десь пропав. Коли мені було два роки, поїхав на полювання й не повернувся. А разом з ним пропали ще два чоловіки з нашого містечка. То була каламутна й загадкова історія, про яку довго розповідали, яку розслідувала міліція, але з часом вона втонула в людській пам'яті, як тоне все, що з нами відбувається. Пам'ять – штука хитра, залишає нам тільки те, що подобається, а решту викреслює, поправляє, переставляє місцями, як сувора вчителька – неправильно написані складнопідрядні речення. Пам'ять вибаглива й підступна, забирає те, що тобі важливе, а підсовує несуттєве, поверхове. Як еквілібрист, грається нашими спогадами, створює паралельні реальності й водить ними.

Залишилась тільки дата – 22 вересня 1978 року, коли тато, зібравши мисливське

спорядження, поцілував маму, сів у «Жигулі» начальника АТС Дмитра Вербицького й поїхав полювати на озеро Біле. Ця калюжа зі зарослими берегами від нас рівно за вісімдесят дев'ять кілометрів. Звідси виїхав, а туди не доїхав. По правді кажучи, я глибоко не цікавився історією зі зникненням тата. Так уклалося: тато пропав, і не треба тієї теми торкатися, щоб не виникали питання без відповідей, які розстроюють серце. Доволі часто я ловив тужливий погляд мами. Вона дивилась на батьків портрет.

Відразу до Чіпки мене погнала в крайнощі. Я вступив до Інституту нафти й газу, хоч мені було все одно: підійшов би й кулінарний технікум. Через семестр покинув навчання, бо знайомі хлопці звабили поїхати на Памір, здолати пік Леніна, який місцеві таджицькі патріоти перейменували на пік імені Абу Алі ібн Сіна. Там зламав ногу й довго лікувався, проклинаючи свою нерозбірливість у захопленнях. «Ех, слабак!» – пожалів мене Богдан Павлецький, керівник альпіністського центру, який сховався уздовж і впоперек Тибет, Гімалаї, Кавказ, Альпи та інші Кордильєри. У його очах горіли безумні вогники, що могли запалити будь-кого. Обвітрені, аскетичні щоки, сухі від морозів і вітрів губи, пронизливий погляд, що пробирає до кісток, гіпноотично діяли на дівчат, які шукали романтичного кохання. Дівчата так само не любили Чіпку, як і я, бо летіли до загартованого Богдана, ніби метелики на вогник.

Викинувши через три місяці тростину, якою підпирав покалічену ногу, я вирішив, що добре було б здобути робітничу професію. Роботяги скрізь потрібні, як би не мінялась суспільна кон'юнктура. Запас, так би мовити, не зашкодить. Тут мені підвернувся однокласник Валерій Кравець, який із захопленням розповідав, що вчиться на токаря, а це оригінальний фах. «Уявляєш, ріжеш метал різцем, як масло ножом», – розповідав мені. Він не жартував. Токар таки справді ріже метал, як масло. Я сам перевірів. Спочатку навіть захоплювався. З грубої залізяки на твоїх очах випірає філігранна деталь, накреслена конструкторами. Щоправда, мені ніколи не вдавалося дотриматись до мікрона розмірів, а точність у деяких сферах – найперша вимога. За півтора року майстер Олексій Гризоголазов, який вічно бігав по цеху в обвислому синьому халаті з кресленнями й штангенциркулем, нарешті виповів заповітне: «У тебе, Холоденко, руки із задниці ростуть. Ти помилка природи. Ніколи розмірів не дотримуєшся!» Там були ще тиради, які не перекладаються на звичну мову, тож я їх пропущу з поваги до вчительських зусиль мами. На цьому ми лагідно погодили: я йду мити від шмаровидла та суспензії руки, що не звідти ростуть, а він мені дає гарну рекомендацію на всі чотири вітри.

В Емськ повертатись не хотів, тож прямим курсом полетів у столицю. В Емськ повернешся, зразу почнуть розпитувати: ким став, чого добився. Провінційне примірювання й зважування, гра гонору й марнослава. Не люблю цих знуджених поглядів, які шукають, за що зачепитись і кому обсмоктати кісточки.

Мама поклала на своєму робочому столі, за яким перевіряла шкільні зошити й готувалась до уроків, портрет тата. Усі ці сорок років він за нею й спостерігав. У нашому домі нечасто бували чужі чоловіки. Тільки з крайньої потреби – щось відремонтувати чи занести. Мама

скрізь відчувала татів погляд і була вірна йому.

Дядько Борис, татів брат, який проживає в Одесі, порадив мені податися в столицю, там у нього був друг Ед Хезерлі, український грек, дуже винахідливий на несподівані проекти. «В Одесу не їдь, тут загнешся, – обірвав моє бажання податися до моря дядько. – Одеса – дуже дороге місто». Як він сам виживав у дорогому місті, татів брат не розповідав. Він виробляв із колегами верстати з програмно-числовим управлінням і продавав їх в Іспанію. Тоді ми ще могли виготовляти конкурентну продукцію.

Ед Хезерлі чекав мене в кафе на розі Лютеранської. Чоловік мав сорок п'ять років і важку задишку, кури в кубинську сигару й пив третю чашку кави. У білих штанах та солом'яному брилі, Ед мав вигляд молодого денді, який випадково залетів із Парижа та нудьгував у пошуках розваг. На його вдоволеному лиці з вусиками, що стирчали приклеєною щетинкою, грала лінива усмішка. Проте очі прискіпливо й допитливо оглянули мене.

– Хелло! – привітно помахав Ед і показав, щоб я сідав за столик. – Як ся маєш?..

Я детально почав розповідати про свої справи та рекомендації дядька Бориса. Тоді ще не знав про американський стиль спілкування: про що-небудь, аби лише зав'язати розмову. Про погоду: «Овва! Сьогодні чудовий день». Про роботу: «У мене гнучкий графік. І сам я гнучкий та мобільний. Усім це подобається». Про захоплення: «Я вчусь грати на гітарі за самовчителем». Якби я знав про це, то зразу б так і сказав: «I can't imagine my life without horse riding»^[1] - Не можу уявити свого життя без верхової їзди (англ.). (Тут і далі прим. автора.)). Мати мене вчила не тільки рідної, а й англійської, бо вважала, що її синок має бути освіченим та просунутим. Натомість я почав нудно розповідати про чергову поразку, яку дістав на робітничій ниві, про необхідність десь прилаштуватись, аби не пропасти.

– Юрію! Ти сам себе чуєш? – заклацав перед моїм носом пальцями київський денді. – Каву будеш пити? Чи, може, чогось міцнішого?..

– Каву можна. І трохи коньячку, – відповів я тремтливим голосом.

– О! Це я розумію! – підтримав Ед і замовив дві чашки кави та по п'ятдесят коньяку. – Розкажуй! Що вмієш і на що згоден...

– Умію небагато. Згоден на все, – випалив я, не задумуючись.

– Мій френд Боря про тебе багато говорив, – пахнув на мене димом сигари Хезерлі. – Птиця Говорун кмітлива й куди попало дзьоб не соває... Мій френд Боря абищо до мене не пришло. Ти хто йому? Племянник?.. Тепер про родичів не дбають. Тепер родичів оббирають...

Я зауважив його схильність говорити алегорично, ніби вчитаними в книжці цитатами. Або

це він сам так формулював речення, щоб видаватись освіченим та глибоким. Хоча в очах нерідко в нього проблискував відчай, ніби в розумного й невиліковно хворого чоловіка, який марнує виділений йому час на дрібниці.

– Пропозиція проста й зрозуміла, – нарешті оцінив мої здібності Ед. – Підеш до мене букмекером. Чи, може, хочеш продавати лотерею «Спортлото»?.. Гроші не пахнуть, особливо, якщо їх багато...

Його щетинисті вусики знову пухнули на мене димком.

– Чи в тебе інші амбіції? – уточнив наостанок дядьків друг.

Інших амбіцій я не мав, хоча мушу сказати, що Ед виявився людиною слова. Такі люди іноді втілюють свою нерозтрачену доброчесність, допомагаючи слабшим. Згодом, за три роки, він допоміг мені вступити на факультет журналістики Київського університету. Чим саме посприяв, я так і не зрозумів – може, тим, що відірвав мене від свого непевного бізнесу і вберіг від тюрми. Екзамени я добре здав – далася взнаки багатолітня мамина муштра. Вона не раз казала, що в мені спить розум, та ніяк прокинутись не може. А до того часу, до навчання, я справно приймав ставки від легковірних громадян на іподромі Хезерлі. Мое завдання було – прийняти ставки й вчасно повідомити Еда, на якого коня найбільше мітять. І так ставалося, що та шкапина була проклята, обіцяла багато, але несподівано приходила другою або третьою. Усі в прольоті, тільки якийсь друг Еда (їх було зо трое-четверо, вони часто не світились, але я їхні пики вивчив за кілька тижнів і на зло підморгував), який поставив на іншого коня, вигравав банк. Спосіб давно випробуваний, засвідчений гербовими печатками відомих ветеринарів, яких, на вимогу азартних гравців, не раз просили розібратися. Нема чого біситись. Шкапина на той час фізіологічно була не готова до переможного ривка. Пошкодила на останньому колі праву передню кінцівку, чи її на льоту схопила гостра кишкова колька. Усі задоволені, усі аплодують. І мені перепало з того навару.

Років за два Ед завітав до мене у вузьку конторку, важко плюхнувся в рипуче крісло, запалив сигару й задумливо погасив. Не йшла, дим душив його, бронхи підводили. Так і до астми недовго. Але Ед не міг покинути шкідливу звичку, коли не кутив, то нюхав сигару, проводив нею по щетинці вусів, ніби той тютюн допомагав йому комбінувати нові проекти.

– Юрію, тобі не здається, що ми топчємось на місці? – афористично запитав мене, як перевіреного друга.

– Я б так не сказав. Маєте причал на Дніпрі, яхту й квартиру на Хрещатику...

– Ет!.. Я не про те! – скривився мій начальник. – Нема драйву. Відстаємо від життя...

– Хочете колоти коней чи жокеїв? – нахабно уточнив я.

– Хочу видавати газету! – випалив роздратований Ед. – Чому мене така думка раніше не навідала?.. Це ж чудовий хід! Замість того, щоб непродуктивно оголошувати по місцевих гучномовцях... Можна про все написати в газеті. Ти знаєш святу силу друкованого слова? Ні, не знаєш!.. Люди вірять газеті, як останній інстанції. Орлик відстав від Бурої, бо невдало стартував. Але за три забіги він своє надолужить, адже має потенціал. Сатрап набирає сил й ось-ось ударить головою в дзвін. Помилуйтеся молодим лідером – надія розчарованих глядачів рисак Давид. Результати забігів, порівняльні таблиці. Цікаве про коней. Харчування жеребців і лошиць – у чому різниця. Атмосфера конюшні... Запах... Це ж цілий світ! Про нього можна розповідати без кінця... Ми мусимо вийти за межі іподрому.

– Виходьте. А до чого тут я? – не міг зрозуміти мети його візиту.

– До того... Що ти будеш редактором цієї газетки, – тицьнув у мене сигарою Ед. – Назвемо її... Назвемо «Перегони з вітром». Як тобі?.. Динамічно? Мені подобається...

– Ви мене забираєте з каси? – я образився й надувся.

– Я тебе забираю з... протягу. Потім будеш дякувати, – звівся безапеляційний Хезерлі й поволик за собою хвилю запаху кубинського тютюну. – Перебазовуйся в мій офіс. Там уже тебе чекає комп'ютерна техніка.

Вигадка Еда мене приголомшила. Робити газету? Це ж не пироги пекти!.. І не метал різати, як масло. Я ніколи цим ділом не займався та й рожевого уявлення не мав, з якого боку підступитись. Проте природна кмітливість мене не підвела. Першим ділом найняв підкованого технаря, який узяв на себе верстку та оформлення газети. За мною залишались тексти й ілюстрації. І тут у мене вийшло, бо раптом знадобилась мамина наука про складнопідрядні речення. Скільки вона мені їх удовбувала в мозок! Писати, чорт забирай, виявилось цікаво. Я іноді поринав у текст бездумно й стихійно, не знаючи логічного завершення, але, попри всі сюжетні кульбіти, завжди падав, як кішка, на чотири лапи. Фінал моєї писанини надихав. Публікації виходили захопливі й жваві, як і належить місцю, де голосно дзвенить монета. Ед сидів у своїй ложі з газетою й м'яко поглядав на мене, як батько, який відкрив таланти в сина. Газета йому подобалась, хоч я скоротив її назву – «Перегони». Навіщо розжовувати?.. Чи додавати романтики?.. Романтика в такому ділі не допомагає. Тут потрібен твердий чоловічий розрахунок і трохи веселої вдачі...

Купка пацанів щосереді прибігала, розхапувала свіжий тираж і за пару гривень роздавала біля входів у метро. «Перегони» раптом з'явилися у людських течках і портфелях, на робочих місцях і на столиках у кафе, у залах очікувань і в дбайливих руках торговок із Бесарабки, заповнили сміттєві урни й забіліли під ногами на тротуарах. Ні-ні, та й хтось почитає, зацікавлено пошкребе маківку, а потім з інтересу згадає тролейбусний маршрут до іподрому. На глядацьких місцях відчутно збільшилось люду. Проект Еда давав реальні результати. Він відчував себе цивілізованим чоловіком, який займається серйозним

бізнесом. Це вам не на вокзалі кульки ганяти в стаканчиках. Для повноти Едового щастя я відкрив сайт іподрому, бо за цифровими технологіями було незаперечне майбутнє.

Отоді Ед і запропонував мені вступити на факультет журналістики. Там у нього був знайомий доцент Лозовий, який працював на кафедрі нових ЗМІ й проводив семінарські заняття. Лозовий мене натаскав на іспити, які я успішно склав. Саме вчасно, бо на осінь 1999 року мій патрон здувся – куріння та непомірне хлебтання кави таки довели його до лікарняного ліжка. Ед Хезерлі сумовито сказав, помираючи, що він у цьому житті все перепробував, щоб вибитись на поверхню: і жінок любив, і контрабанду ганяв, і фальшував ставки, і по світу мандрував. Жив для свого задоволення, ні в кого не питаючись дозволу. А от тепер, на смертному одрі, раптом зрозумів, що мало робив добра. Горе тому, кому нема на що озирнутися. Не йди, Юрію, моїм шляхом... Ед попросив привести до нього нотаріуса й переписав усе своє майно та гроші на сиротинець у Маріуполі, звідки, виявляється, він випурхнув. Я навіть сльозу пустив і подумки подякував дядькові Борисові за те, що звів мене з таким чудовим чоловіком.

Навчання в університеті – це така нудьга, що розказувати нема про що. Ярмарок марнослава. Лозовий одразу сказав: в універі не вчать писати, тут розширюють інтелект, бо журналіст без інтелекту – це дурний писар у конторці чиновника. Він знав, що казав, бо мав газетну практику й втік із неї в теорію. У Лозового був червоний ніс і сумні очі, як у Сатрапа з іподрому, що постарів. Усе було, та загуло. Доцент носив набитий чорний портфель і аж наче перехилявся на той бік. Хлопці жартували, що там у нього не книжки, а зо дві пляшки бурбону, як пальне для машини, без якого він втрачає сенс і потенцію.

Студентська практика звела мене з редактором газети «Сільські обрії» Йосипом Дреботом. Колись Йосип один раз проскочив у депутати парламенту, осідлав ліву хвилю й досяг бажаної мети. Мені жаль тих людей, які скуштували влади. Жити так, як до злету, вони не можуть, бо це не по їхніх крилах. І до високого крісла знову добитись годі. Не обирають, і квит!.. Тоді невдахи починають дригатись і корчити з себе невизнаних лідерів. Йосип осідлав коника (я не можу без іподрому та незабутнього Еда, хоч ти плач!) приватизації землі й розганяв його, прискорював, аби знову вскочити в парламент. Приватизація – це злочин перед селянами, який не простять наступні покоління. Не знаю, коли він востаннє бачив справжніх селян, але на його жорсткому й жовчному лиці завжди палахкотіло вогнище голоду: до слави, до грошей, до реального стейку чи бодай піци, яку він постійно замовляв у свій кабінет. Йосип запропонував мені покинути навчання або перевестися на заочне відділення, бо йому потрібні молоді й талановиті кадри, а мені нема чого дарма втрачати час. Е, ні, подумав я, нема хап-хап, не для того друзяка Ед мене сюди послав, щоб я відмовлявся від освіти. Та й на кого проміняв?.. На кон'юктурника, який пробивається до влади.

Із Йосипом Дреботом я не порвав, а час від часу їздив у глибинку й писав для його «Обріїв» матеріал, підкидав дровець у суспільну дискусію. Одного разу мою публікацію слухали на парламентському комітеті, звідки повернувся зраділий Йосип. Його акції

зростали й він уже готовий був мене озолотити, щоб тільки уклав контракт. Хто зараз на вищу освіту дивиться? А я такий, що вмію дохідливо роз'яснювати. Ніяких обріїв без мене в «Сільських обріїв». Не піддався, закінчив і аж тоді прийшов, хоч у Йосипа ще більше з'явилося на лиці жовчі, бо знову прокатали на вороних (Еде!.. Еде!.. Я за тобою сумую).

Не обрали Дребота в парламент, і газета почала здавати позиції. З горем пополам я протримався біля загнаного, але не збитого Дребота неповні п'ять років. Дискусія про землю то стихала, то розгорталась, а Йосип оживав і впадав у депресію із нею також. Врешті мені самому набридла ця спекуляція, і я дав бідним селянам спокій.

До сорока двох років, коли мене розбудила мати, встиг заснувати власну інформаційну агенцію й прогоріти, попрацювати кореспондентом радіо «Свобода» у Тель-Авіві, прес-секретарем однієї державної установи, що опікувалась іноземними інвестиціями й платила нечувані зарплати, написати роман про хвацькі дев'яності, дістати відмови у всіх видавництвах, яким пропонував свій опус, одружитись, народити сина й розлучитись.

Якщо бути точним, то ми з Ією не розлучались. Просто Ія одного дня, коли мене носило по кафе, клубах, зустрічах і перемовинах, зібралася, ухопила за руку Ігорка й повернулася до батьків у Бучу. Вона стомилася від моєї непостійності, від недовіри, що супроводжувала кожен мій вихід у нетрі столиці. Я, каюсь, не завжди спинявся перед умовними бар'єрами. Скажу відвертіше – ніколи не спинявся. Жінки, вино й розваги – то спадок, відписаний мені деді Едом Хезерлі. Хоча Ія була для мене на першому місці. Вона – надійний тил, на який можна опертись. А я мисливець. Уполював – і все в сім'ю, щоб не відчувала нестатку. Ія сказала, що їй набридло жити з мисливцем, їй хочеться простого й тихого щастя.

Тато передав мені одну зі своїх рис. Хоча, як мені відомо, до мисливства він прилучився випадково. Його шеф Дмитро Вербицький підмовив. За переказами, на телефонній станції тоді було три мисливці – бос, тато й кабельник Северин Нечитайло, у якого руки тряслись. Кабельник мав справу зі свинцем, сидів під землею в люках, видзвонював телефонні пари й зварював муфти. На технічні потреби йому видавали спирт. А за шкідливість – молоко. Він пив і одне, й інше...

У день, коли я метався в порожній квартирі, роздумуючи, як повернути Ію, подзвонила мамина сусідка з Емська.

– Юрію, добрий день, – вкражливо сказала, вагаючись.

Тітка Марина працювала вихователькою в дитячому садку. Вона була єдиною годувальницею в сім'ї. Чоловік, якого прозивали Семьйон Семьонович, байдикував без роботи, перебивався дрібними заробітками й не помишляв десь закріпитись, радо щовечора лупив доміно у дворі під будинком. Син Костя, мій ровесник, балабон рідкісний, прогулював школу й тягався зі шпаною на вокзалі, виглядав, що украсти. Років у шістнадцять заgrimів за ґрати й поволочив свої дні від тюрми до тюрми.

– Юрію, це ти чи не ти? – допитувалась тітка Марина, бо давно не чула мого голосу.

– Я!.. Я!.. – майже по-німецьки підтвердив, тоскно оглядаючи порожню квартиру.

– Дзвоню, щоб твоя мама не почула, – зразу перейшла до справи сусідка. – Вона ж тобі ніколи не скаже... У неї біда!

– Яка біда?

Я не зразу перейнявся її тривогою – Ія й син не йшли з голови, роздумував, як їх повернути. Не годиться жити порізно, наче чужі. Не можу я в порожній квартирі бути сам. Мені з неї хочеться кудись утекти на люди. Постарів, чи що?..

– Лікар виявив пухлину в грудях. Треба робити операцію. А вона сказала, що боїться, – дзвінко доповіла про мамину біду тітка Марина. – Ти мусиш приїхати й втрутитись...

Я приїхав в Емськ і, не зволікаючи, у той же день забрав маму в столицю. Київські ескулапи підтвердили: хвороба є, стадія загострена. Слід вирізати ліву грудь, прийняти серію уколів хімії. Мама осунулась, змарніла, я її не впізнав. Десь поділась її твердість. Відчувалось, що вона дійшла до тієї межі, коли людина залишає собі мало рішень. Усі турботи, усе піклування переклала на мене. Вона слухняно виконувала мої команди. Не мала сили волі щось змінити. Та й можливостей. Їй залишалось вірити мені й сподіватись на краще. Людина завжди сподівається на краще, навіть у такій ситуації.

– Юрку, ти мене врятуєш? – одного вечора спитала, коли я дрімав біля її лікарняного ліжка.

– Неодмінно, мамочко! Я підняв на ноги всіх лікарів...

Мама щаслива заснула.

Але стан її ставав усе важчий. Лікарі сумно зітхали й відводили очі. Нічого вдіяти не можуть, хвороба сильніша. Слід готуватися до найгіршого.

Мама відчула, що відходить. Її бліде лице засвітилось світлом, що линуло десь ізсередини, з-під шкіри, ніби вона віддавала останні сили, щоб утриматись на цьому світі. Вона була спокійна й умиротворена. Мама мене жаліла, не хотіла турбувати своїми недугами. Так незручно вийшло, її Юрій мусить перейматись і через неї відчувати біль...

Одного разу, отямившись, вона сказала, ніби продовжила давню розмову зі мною:

– Знайди тата! Він живий!.. Він тебе чекає...

Усі ці сорок років мама вперто стверджувала, що тато живий. Вона серцем відчувала. Просто тато потрапив у непереборні обставини. А татів портрет на столі – як клятва вірності...

Розділ 2

Поховав маму в Києві. Міста прив'язують людей до себе могилами рідних та близьких. Емськ нас нічим не тримав, тільки таємницею татогов зникнення.

Коли вмирають найближчі, з'являється відчуття пустки. Серце не вірить у нову реальність, мечеться в пошуках рідного обличчя. Пам'ять норовливо стріпується і втікає в теплі спогади. Нова реальність, як будинок із наскрізь відчиненими вікнами й дверима, з різкими протягами, відбирає тепло й суворо виштовхує у вир життя. Не залишайся надовго, бо скорботний будинок зачинить вікна й двері, не випустить. Якщо ти не можеш цього змінити, то йди далі, живи, не окутуй себе горем. Мати не хотіла, щоб я страждав...

Сусідка тітка Марина постаріла й схудла. Вона дивним чином поєднувала в собі чистьоху й нечупару. Завжди вимите й доглянуте помешкання та стара заношена нічна сорочка, в якій могла проходити цілий день і вискочити до сусідів у наопашки накинутому халаті. Сиділа сама в квартирі, на пенсії. Скаржилась на чоловіка. Семьйон Семьйонович її обманув. Обіцяв, що ніколи не покине. А взяв і покинув. Грав у своє доміно та й так похилився при всіх набік, ніби заснув. Люди до нього: «Семьйон Семьйонович!» А він ані словечка. Покинув тітку Марину, обманув...

Неспокійна сусідка першим ділом подзвонила в школу й повідомила, що нема вже їхньої найкращої вчительки, померла. Син у Києві поховав. І як то тепер бути? Похорону нема, а вшанувати Настасію Андріївну треба. Директор школи Густав Волошин розпорядився виставити траурний портрет мами при вході. І сам прийшов із купкою колег. Я не знав, як їх приймати. Мовчки тупцював посеред давно чужої для мене вітальні й тужливо гадав, коли це все закінчиться. Потиски рук, поплескування по плечу, обійми, тиха сльоза. Багатьох учителів я знав. І вони всі мені співчутливо шептали, що гарна мама в мене була. А мати десь наче перебувала тут, у квартирі, за стіною, тільки не виходила до своїх товаришів. Замість неї мусив відповідати я...

День відвідувань нарешті закінчився і я залишився сам. Квартира ніби стала меншою. Гнітило непереборне відчуття, що мама десь поряд, тільки не виходить. Ось її сукні, блузи й піджаки. Вона одягалась у школу строго, без кольорових надмірностей. Туфлі при вході, м'які домашні тапочки. У ванні – зубна щітка, аерозолі, парфуми й гребінець. У ньому

заплуталось кілька сивих волосин. На робочому столі – зелена лампа, вкрита в'язаним мереживом, кілька підручників, дві-три ручки. Під склом – розклад уроків. Здавалось, вона згадала, що той розклад неждано помінявся, і вибігла, поспішаючи. У кутку стола, під полицею з книгами, портрет тата. Тато для мене тільки тим портретом і обмежувався. Я його не пам'ятав. Мені було два роки, коли він поїхав на своє полювання. З портрета дивився на мене ще геть юнак. М'які чорняві вуса ще не загрубіли, а погляд карих очей бачив за об'єктивом маму, бо світився теплом і любов'ю. Ніби передавав вітання здалеку. Вітання, що не згасало ось уже сорок років. Тато був тоді майже вдвічі молодший від мене. Йому виповнилось двадцять чотири. І прожив він із мамою тільки три роки. Щасливі роки, але дуже короткі.

«Сорок років! Цілих сорок років! Як же його знайду?..»

За цей час стільки подій прогуркотіло у світі! Яких потрібно зусиль, щоб розібрати притиснені часом завали над однією-єдиною людською таємницею?

Я бездумно стояв перед книжковими полицями й згадував, як мати вчила мене формувати власну бібліотеку. «Ось на цій полиці склади десять книжок, які тобі найбільше сподобались. Це буде твій золотий запас». – «А якщо згодом мені сподобається інша книжка?» – запитав я. – «У тому й сенс! – усміхнулась. – Тоді ти міняеш одну з десяти на нову. Стару ставиш сюди, донизу, а нову – у десятку. І так усе життя. Побачиш, яка в тебе гарна бібліотека вийде!» Я справді захопився маминою грою з книжками. Робінзон Крузо в мене змінився Джонатаном Свіфтом. Потім мандрували з полиці на полицю Гекльберрі Фінн і Дон-Кіхот, доктор Самюель Фергюсон і доктор Кейвор. Я літав у космос разом із Голом Клементом та Артуром Ч. Кларком, закохувався з Сомерсетом Моєм, Франсуазою Саган і Джейн Остін. Товсті книжки бентежать читачів. Перечитував по кілька разів маленькі романи Енн Ватемаа. Його «Яйця по-китайськи», «Реквієм для губної гармонії» переміщались у мене з полиці на полицю. Я не міг їх знайти місце, бо не осягав. Проте після школи вони остаточно закріпились у золотій десятці.

Іноді книги з нами живуть, іноді вмирають, як люди, коли про них забувають і довго не відвідують. Книги на моїх полицях жили, бо тут чулася невидима присутність мами.

Може, це вона сама почала переставляти на моїх полицях прочитане? Бо яким дивним чином тут опинився Достоевський, якого я не люблю за надмірне знущання з людини?..

Раптом подумки зауважив, що в київській квартирі в мене обмаль книг. Там бідно після втечі дружини з сином. Усе залишилось у минулому, ніби в паралельній реальності. І синові Ігорку я не розповів про мамин метод. Чому? Утратив віру?.. Почерствів?.. Потонув у буднях?.. Програв азарт на перегонах Еда Хезерлі?..

На антресолях у коридорі я знайшов безліч непотребу, що накопичувався й заповнював собою тісний простір. Електрочайник, що давно згорів. Кілька банок зі сливовим варенням,

про які забули. Рулон невикористаних шпалер, який мама відклала про запас. Кілька мисливських журналів зі злиплими сторінками. Мої тенісні ракетки. Чашка з відбитою ручкою й написом: «У день весілля випий повну чашу до дна». Мама випила й сховала її подалі від очей.

І ось нарешті татова коробка, куди мама склала його речі. Два порожні патрони від берданки. Татові її по знайомству продав начальник Дмитро Вербицький, коли агітував прилучитися до мисливства. Від гільз досі тхнуло стрільним порохом. Позолочений наручний годинник «Cornavin» із червоною зіркою посередині. Стрілки зупинились о восьмій двадцять одна. Секундна стрілка взагалі відпала й прилипла до цифри 6. Корпус годинника подекуди подряпаний, бо позолота була тонка. Тато не взяв його з собою, щоб не загубити, бо дуже дорожив ним – мамин подарунок. Дві обручки, виточені з бронзи. Потьмянілі, сірі й непривабливі. Вони вирішили одружитись несподівано. Тато приїхав в Емськ, чим дуже маму здивував. То була осінь, справжня золота осінь. Небо було сине, ніби намальоване ультрамарином. Жовті клени шуміли у високості та під ногами, коли вони прогулювались у Другому парку. Емськ для них обох тоді був невідомим містом, бо мама лише кілька місяців, як переїхала. Тому й дивувались, чому люди називали гарний парк, із діаметральними доріжками та озерцем посередині, Другим. Виявляється, колись був Перший, але влада його вирубала й на тому місці замостила площу, поставила пам'ятник і збудувала поштамт із АТС, куди пізніше влаштувався на роботу тато. А Другий парк – то був маєток якогось пана, за яким давно час зашумів. Будівлю розібрали, цегла на ній була така, що ще кілька століть простоїть, у фундамент насипали щебеню та піску, зверху заасфальтували. І відкрили на тому підвищенні дитячий майданчик із гойдалками-човнами. Тато гойдав маму, тріпочучи від щастя. Мама відчула, що в неї вирости крила. З того човника вони перебігли в кафе, що називалось «Сторожова вежа». По гвинтовій драбині піднялись догори, і в безлюдній круглій залі чарівник у білім фартуху націдив їм з італійської кавоварки «Omnia» неповторної кави, від якої їм світ закружляв, наче в танці. Унизу, щоб не впасти, тато став на одне коліно, подав мамі жовтий кленовий листок і оспівдився в коханні. Весілля зіграли за місяць. А обручок не купили. Тоді золоті обручки були дефіцитом, хоч ЗАГС видавав молодятим спеціальні довідки, щоб магазини продавали без черги. Так і з'явилися бронзові.

Тьмяне фото двох хлопчиків у коротеньких штанцях на шлейках. Менший – дядько Борис, вищий – тато. Хлопчики злякано дивляться у фотоапарат, ніби їх мають за щось покарати. Біляві, вигорілі на сонці чубчики, босі ноги. Чого мама не залишила цю фотографію в сімейному альбомі? Може, тому, що тато одного разу сказав, що не любить цього знімка. Вони тоді були в бабусі Варвари, десь на південному Поділлі, у гостях. І тут хтось скомандував: «Біжіть до річки в садок! Там фотограф вас сфотографує!» Тато біг і вступив у коров'ячий слід. Так і став до знімка. Потім, коли бачив, щоразу згадував – хотів ногу витерти...

На самому споді коробки лежала бобіна з магнітофонною стрічкою. Я зачудовано дістав її, змотав розкручений кінець і заінтриговано подумав: «Що на ній записано? Чого мама її

зберегла?» Цей викопний раритет нікому нині не потрібний. Молодь навіть не зможе сказати, що це за предмет. Таких магнітофонів уже в побуті нема. Давно замінили цифрові гаджети. Якби й хотів прослухати, то не вдасться.

Я сидів розгублений посеред вітальні над перебраною коробкою речей і гадав, з чого почати пошук. Надії було мало, але мама так просила. Перша думка, найпростіша: тато просто змився з сім'ї, утік кудись на південне Поділля до родичів. Але це так само було неймовірно, як і те, що з ним утекли два напарники – начальник АТС і кабельник. Індивідуальні причини зникнення тата слід відкинути одразу. Необхідно скласти план пошуку, хоч і нехить бере. Як можна знайти людину через сорок років?..

Йосип Дребот навчив мене правил журналістських розслідувань. Тож я забив у свій план кілька початкових пунктів. Перший. Pozнайомитись із колом родичів учасників мисливської вилазки Дмитра Вербицького та Северина Нечитайла. Може, щось пам'ятають. Може, хоч скажуть, до кого, куди, у яке місце поїхали. Озеро Біле довге й велике, лісове, там береги без під'їздів, тільки кілька грузьких доріг виводять до нього. Хтось мусив їх приймати, зустрічати, бо вони вперше туди подались. Другий пункт. Чим закінчилось кримінальне розслідування, адже воно було відкрите? Мама розказувала, що приходила міліція, опитувала її й сусідів. Чи залишилось щось зі старих радянських архівів? Може, спалили, як непотріб, та й забули. Хто вів розслідування? Чи живий нині?.. Трете. А що третє?.. Трете впливатиме з перших двох. Я вирішив, що план із двох пунктів – це тільки начерк для заспокоєння совісті. А далі імпровізуватиму по ходу п'єси.

Магнітофонна бобіна знову потрапила на очі.

Я зітхнув і підійшов до домашнього телефону. Там лежав списаний-переписаний пошарпаний довідник. Знайшов номер однокласника Вітька Копиленка. Вітько завжди був мій Санчо Панса, тягався зі мною у всіх пригодах. Ми дружили десять років шкільного життя, і ніякі прикросі та хлопчачі сварки не могли нас роз'єднати більше, ніж на кілька днів. У Вітька була одна прекрасна риса – він не поспішав, на відміну від мене, говорити. Подумає, посопе, позволікає, а потім, може, щось і скаже. Бо якби він так само, як і я, запалювався, то нашій дружбі давно б настав фініш. Щоправда, як на нинішній стан, про дружбу не варто казати, бо востаннє ми зустрічались років п'ятнадцять тому, коли Вітько приїжджав у Київ. Я його повів на іподром, з барського плеча підказав, на якого коня поставити. Ми ті виграні гроші одразу ж і прогуляли в гуркітливому кабаре на Червоноармійській...

– Привіт, друже! Пізнаєш?..

– Тебе не впізнаєш, – ствердно засопів у вухо Вітько. – Чув, чув. Твоя мама... Співчуваю...

– Треба пересіктись. Кажу, де?..

– Чого довго гадати? – хихонув однокласник. – У ресторані!..

Ресторан «Самограй» відкрили на пошті. У зв'язку зі збитковістю її обскубли з усіх боків. На місці вікон прорубали двері для кількох магазинів, навіть прокуратуру помістили на другий поверх. І для ресторану місце знайшлося.

Побачив Вітька ще від входу – огрядний, із пивним черевцем, він сунув, як бульдозер, ледве лавіруючи поміж столами. На майці через усі груди напис «Streetball», хоча, судячи з фігури, він був такий далекий від спорту, як я від розуміння, навіщо з ним зустрічаюсь.

– Кава, віскі, содова? – на американський манер запитав друга.

– І пожерти також! – не підтримав мій швидкий варіант Копиленко.

Щось у ньому змінилось. Я за ним спостерігав, поки ми їли, пили й вели легку балачку, усіляко уникаючи згадок про маму. Вітько весело розповідав, що зібрав бригаду будівельників і виконує замовлення багатіїв, та не тільки в Емську, а й по всій країні й за кордоном. Його бригада славиться ретельністю й високим рівнем виконання. Відповідно, має гарні заробітки, не бідує. Це взагалі-то дивний збіг, що застав його вдома, бо він приїхав на день народження дочки, подарував їй і зятєві путівку на Балі. На завтра Вітько готується летіти в Лодзь, де залишив своїх хлопців. Я нарешті визначився з тим, що непокоїло: друг більше розмовляв, аніж я. Він був упевнений у собі, енергійний, цілеспрямований. Саме те, чого мені бракувало. Санчо Панса пропав, з'явився бульдозер, що пре напролом.

– Друже, підкажи, де я міг би прослухати оцю плівку? – м'яко перебив його нескінченні тиради.

– Гм... – збився з думки Вітько й узяв бобіну, пооглядав її. – Де ти це чудо техніки розкопав?

– Несуттєво, – уникнув я деталей. – Хочу послухати, що на ній записано.

– Таку штуку можна прокрутити, – задумався на хвилю друг, – на тому боці. У Середи! Він тримає крамничку антикваріату...

На тому боці – це значить за автострадою. Наш Емськ розрізали, ніби яблуко, шумливою магістраллю, що бігла в один край до Львова, а в інший – до Кишинева. Хтось так мудро спланував, прокладаючи трасу. З одного боку залишилась влада, поліція, пам'ятник із поштою та кілька банків і шкіл, а з другого – вокзал, аеропорт, театр, бібліотека й заводські труби. Висотки, щоправда, як зуби дракона, почали рости з обох боків. Що вже не робили – розв'язки, з'їзди, мостові й підземні переходи, а розрізане яблуко стулити до купи не змогли. І люди почали перепитувати: «Ти з того боку?»

Ми пішли «на той бік». Крамничка антикваріату розташувалась у двоповерховому будинку, який ще пам'ятав часи польських магнатів. Старий будинок глядів сумними вікнами на шумливу автомагістраль і дрімав у сонячному мареві. Дзвінок над головою калатнув, коли ми зайшли, але до нас ніхто не визирнув. Я зачув запах розпавленої каніфолі, що линув із прочинених дверей у стіні, завішаній різноманітними годинниками. Це була таки справді антикварна крамничка, лише тісенька. У ній не було вільного місця. Навіть на підлозі біля різьблених шаф, буфетів, бюро, крісел, пуфів, скринь, тумб стояли без порядку розставлені гасові лампи, газетниці, мідні ваги й бронзові кавомолки, свічники й небачені телефони, глеки й вишукані гачки для ключів. Вітько вдарив долонею по дзвінку на прилавку.

До нас вискочив лисий чоловік із борідкою та окулярами на лобі – він щось паяв у майстерні й, мабуть, присвічував собі лампою, бо мружився й придивлявся до захожих. Його вправні пальці поскакали по прилавку, ніби перевіряли, чи вся дрібнота на місці. Власник очевидно тримав крамничку не так для бізнесу, як із пристрасі.

– Що бажаєте? – запитав увічливо.

– Ось він, – показав не мене, як на без'язикового, рішучий Вітько. – Має касету. Хотів би послухати її...

– Ага!.. Ага! – жваво взяв у руки мою знахідку антиквар. – «Свема»... Номер вісімнадцять. Упізнаю. А чи знаєте ви, панове, хто першим і коли здійснив магнітний запис звуку?

І оскільки ми промовчали, то він сам продовжив, вийшовши з-за прилавка.

– Де ж він у мене стоїть? Он там, біля вікна, – показав на магнітофон «Юпітер», оздоблений деревом. – Шановний, будь ласка, подайте його сюди!

Вітько розгріб ногою дріб'язок, що перепиняв шлях, ухопив міцними руками апарат і поклав на середину прилавка.

– Ось так, – любовно погладив антиквар свою коштовність. – Зараз ми його ввімкнемо в розетку, намотаємо плівочку... Дві доріжки. Тут може бути багато записів... Уперше записав звук на стальну дротину данський фізик Поульсен. Ще в 1889 році. Він назвав свій винахід телеграфоном. Пристрій працював із телефоном. Щось подібне до сучасного автовідповідача...

Бобіна закрутилась, «Юпітер» зашипів, ніби на плівці нічого не було. Ми стояли мовчки й чекали – може, те чудо техніки оживе. І воно ожило! Голосний звук раптом увірвався в тісну крамничку, як вітер, що поривом розчинив вікна й двері.

There's a lady who's sure
All that glitters is gold
And she's buying a stairway to heaven.
When she gets there she knows,
if the stores are all closed
With a word she can get what she came for.
Ooh, ooh, and she's buying
a stairway to heaven.

Чистий дзвінкий голос під розливи флейти та перебори гітари співав про дивну юну леді, яка стверджує, що має багато золота, бо золото все, що блищить. І вона купить сходи в небо. Коли приїжджає туди, вона знає, що всі магазини зачинені, але словом може отримати те, по що приїхала. О-о-о, о-о-о, і вона купує сходи до неба!..

– «Лед Зеппелін»! – випалив старий і захитав у такт головою. – Свинцевий дирижабль!.. Група моєї молодості!..

There's a sign on the wall
But she wants to be sure
'Cause you know sometimes words
have two meanings.
In a tree by the brook,
There's a songbird who sings,
Sometimes all of our thoughts are misgiven.
Ooh, it makes me wonder,
ooh, it makes me wonder.

Відверто кажучи, переродження старого мене здивувало. Він заусміхався до нас, ніби зустрів давніх друзів. Я ніколи не цікавився цією групою. Нині за «Дирижаблем» сумують хіба такі невинуваті ретрогради, як цей Середа-антиквар. Тато теж, виходить, любив цю мелодію. Мама розказувала, що єдиним статком, який він привіз із робітничого гуртожитку в Миколаєві, був магнітофон «Дніпро». Це на ньому батько часто слухав мелодію про дивну леді, яка бачить на стіні знак, але вона хоче бути впевнена, тому що слова іноді мають два значення. На дереві біля струмка співоча птаха співає, й іноді наші думки навіюють лихі передчуття. О-о-о, як це дивно! О-о-о, як це дивно!..

– Хлопці, ви знаєте, від чого здох соціалізм? – помолоділими очима без окулярів глянув на нас колекціонер. – Від ось такої магнітної бобіни!.. Сміливці з-за кордону привозили записи, у підпільних студіях розмножували. А далі... А далі... Усі співали разом із Робертом Плантом. Перебирали струни вслід за Джиммі Пейджем. О-о-о, як це дивно!..

There's a feeling I get
When I look to the west,

And my spirit is crying for leaving.
In my thoughts I have seen
Rings of smoke through the trees,
And the voices of those
who standing looking.
Ooh, it makes me wonder,
Ooh, it really makes me wonder.

Я дивлюся на захід сонця, і на серці туга. І ридає душа, рвучись на волю. Наяву, як уві сні, кільця диму в листі. Голос і очі з давнім болем... О-о-о, як це дивно! О-о-о, як це справді дивно!

Мама продала татів магнітофон за кілька років після того, як він пропав на полюванні. Не могла на нього дивитись і плакала. Кожна татова річ у мамі викликала сльози.

Роберт Планта завовав і Джиммі Пейдж полетів на гітарі під небо. Грав за цілий оркестр. Мелодія окутувала серце й наповнювала якоюсь дивною задумою й смутком. Пісня розповідала про кохання, що проривається через віки й відстані, про пристрасті, що стають легендою й проростають крізь час, а душі підіймаються сходами до небес.

І раптом мелодія урвалась. Плівка знову зашипіла, наче хтось стер запис.

Ми розчаровано вступились у бобіну, що крутилась.

– Алло! Луїзо! – озвався з магнітофона несподіваний чоловічий голос. – Як там на сьогодні? На старому місці?..

– Не знаю, – відповіла жінка, вагаючись. – Мого нема. Десь поїхав... Але я не можу. У мене голова болить...

– Що ти вигадуєш? Яка голова?..

– А ти не знаєш, коли в жінок голова болить? – зі знущенням перепитала незнайомка. – На мене червоні цигани напали... Як тобі ще сказати?

– От не щастить! – зітхнув чоловік і після паузи запропонував: – То хоч так зустріньмося. Вип'ємо кави...

– Зайвий раз ризикувати? Ти забув, ким мій працює? – жінка обірвала розмову й кинула слухавку.

У магнітофоні запікало.

Я натиснув на кнопку «Стоп» і перекутив стрічку назад. Знову прослухав коротку розмову. Жінка й чоловік, очевидно, коханці, обговорювали побачення, але вона відмовилась через інтимні обставини. У неї чоловік підозріливий і працює тим, кого слід боятися. Хто записав цю телефонну розмову просто посеред гімну кохання? Тато, який так любив цю мелодію? Чи хтось інший, ухопивши першу-ліпшу бобіну, що потрапила до рук?.. Запис зроблено якісно. Не виключено, що на самій телефонній станції. Мама колись розповідала про ті часи та про татову роботу. Щоб улаштуватись на АТС, потрібно було дати підписку про нерозголошення державної таємниці. КДБ контролювало зв'язок, як невичерпне джерело інформації. Начальник великої АТС, наприклад, мусив затверджуватись у Києві, проходити спеціальну перевірку та з десяток співбесід. І то не кожен проривався крізь ті загороди. Дмитро Вербицький прорвався й мусив заплющувати очі на прослуховування та запис телефонних розмов. Держбезпека в дискусії не вступала. Затвердили – мовчи й виконуй...

Ми прогнали плівку від початку до кінця, перемикали доріжки, але більше записів не виявили. Стрічка була порожньою.

Хто зробив цей запис розмови коханців? І чи потрібен він мені для розшуку батька?..

– Обірвали, – із прикрістю мовив посмутнілий антиквар. – Така була... гарна мелодія. Так високо... дирижабль літав. Я задовольнив вашу цікавість?

– Задовольнили, – кивнув я й увімкнув перемотку, щоб забрати бобіну. – Дякую!.. Ви часом не знаєте, чиї це були голоси?

– Дивне питання. Звідки мені знати, що ви принесли?.. Я можу тільки здогадуватись і робити поверхневі висновки. Пісня обривається записом телефонної розмови. Де-небудь цей запис не зробиш. Скажімо, на сходовому майданчику... З такою катушкою. Це стаціонарний запис. Або у квартирі, або... Не знаю. На телефонній станції.

– Пане Середо! А може, ви чули щось про пропажу трьох працівників телефонної станції в далекому сімдесять восьмому році? – я згадав про свій план і почав його виконувати, незважаючи на нетерпіння Вітька, який уже стояв біля дверей крамнички. – Друже, ти можеш іти. Я з люб'язним паном ще поспілкуюсь...

– Як знаєш, – із жалем знизав плечима однокласник. – Я мушу поспішати...

І Вітько втонув у шумі автостради.

– Сідайте, – показав господар на раритетне крісло, що стояло позад мене. – Сідайте, нічого з ним не станеться... Чого ви питаєте про цю давню історію?

– Я син одного з тих, хто пропав. Юрій Холоденко...

– Кави будете? У мене там, – старий кивнув на прочинені двері, – є чудова кавоварка на піску...

– Дякую, але не хотів би вас обтяжувати, – старовинний стілець скрипнув піді мною, я сів.
– Може, просто поговоримо?

– І поговоримо, і кави вип'ємо! – охоче погодився господар і сховався в каніфольному сутінку.

За кілька хвилин повернувся й поклав тацю з двома чашками та цукерницею на прилавок. Деякі люди вміють створити затишок у будь-яких обставинах. Антикварна крамничка наповнилась запахом кави й тепла, дідок із посвітленим лицем зняв окуляри й гостинно запросив пригостатись. Він від самотності нудьгував, а тут ось з'явилась нагода згадати молодість. Пригладив сиву борідку й сів навпроти.

– Даруйте, як вас звати? – запитав я.

– Павло Антонович, – охоче відповів. – Дехто нарікає на тодішню владу, що утискала. Я вам скажу так: може, й утискала, кого вважала за потрібне. Бо лукава була. Брехлива. Ну а що зараз?.. Зараз нікого не утискають, і порядку нема. Чи, може, лукавства менше? Брехні?.. Хоча... Це справді два різні світи... На молоді роки гріх нарікати. Люди воліють жити й радіти за будь-яких обставин. Я працював друкарем, газети друкував. Пам'ятаю, метранпаж, білорус, приклеїв догори ногами фотографію. Начальство йому дорікає, тицяє газетою, а він бурмотить: «Ну й що такого? Пташка в речку смотрит...» Він сплутав мови й говорив суржилом. Першого травня, через п'ять днів після вибуху Чорнобиля, ми вийшли на демонстрацію з нагоди дня солідарності трудящих. Ми були солідарні з усіма, тільки самі не знали, що йдемо з транспарантами під радіоактивним дощиком...

– Павле Антоновичу, що ви пам'ятаєте про мисливців, які зникли? – навернув його до мети свого візиту.

– Був такий... ексцес. Загадковий.

Антиквар на хвилю замислився, згадуючи, і скрипнув старовинним кріслом. Дивився на мене з неприхованим інтересом. І було незрозуміло, чи хоче щось повідомити, чи просто поговорити, вдовольнити свою старечу цікавість. Я для нього був несподіваним візитером.

– Кажали, що троє мисливців пропали в Краснянському лісі, біля озера Біле. Але в нас знаєте, як?.. Поговорять, подивуються, а потім забувають... Час накриває новими подіями. Найпоширенішою була версія, що втонули.

– Утонули? – здивувався я. – Тато вмів добре плавати.

– Бувають обставини, коли вміння не допомагає, – співчутливо заперечив Павло Середа. – Човен перевернувся, ударився головою об борт... Амуніція намокла, важка. Або заплутались у браконьєрських сітках. Того ж добра вистачало в будь-які часи...

– Ви серйозно?.. Усі троє втопились?

Я не міг сприйняти його версію, бо вона здавалась дуже простою. Приїхали ввечері на озеро, отаборились, переночували. Машину залишили в лісі. Сіли вдосвіта в човен. Туман укутав усіх, нічого не видно. Берега не видно, неба нема. Вирушили в білу тьму... Як же без берега? Як же без неба?.. Хтось оступився, човен перевернувся й накрив їх у холодній воді. Почали борсатись, заплутались у рибацьких сітках. Але тут виникають сумніви. Човна не знайшли. Тіл не виявили. Жодних речей у воді. Жодних слідів на березі. Припустімо, приплив браконьєр, витягнув одне тіло, друге, злякався і втік. Там велика глибина, кажуть, озеро має карстове походження. Дно намулисте, могло втягнути в себе, сховати. Та куди поділась машина? Постояла кілька днів на узліссі, потім випадкові люди знайшли її і вкрали, розібрали на запчастини?.. Захопив злочинець, щоб приховати сліди свого злочину?.. Машина тоді була великим дефіцитом.

У мене одразу виникло кілька питань. Чи шукали їх водолази?.. Чи залишились сліди від авто?.. Від ночівлі?.. Де взяли човен?.. І чи взагалі хтось складав маршрут їхнього можливого пересування? Жодного факту, який би підтверджував цю версію, нема. Є залізний факт: троє чоловіків у п'ятницю, 22 вересня 1978 року, виїхали на полювання й додому не повернулися.

– Раджу вам звернутися до капітана Іларія Шамана. Він тоді вів розслідування, – допив каву і звівся Павло Антонович, тоді взяв із полиці амбарну книгу й почав гортати. – Десь тут був у мене його номер телефону... Він на пенсії. Теж захопився колекціонуванням. Тільки холодною зброєю. А мені тут ці... колючі й різальні... не підходять. Тому в нас не зрослося. Бачив його якось на барахолці. Походжав...

Я подякував і вийшов. А старий меломан услід промугикав: «Сурма покличе тебе в дорогу. Послухай, леді, пісню вітру. Адже, як відомо, на вітерці сходи лежать. О-о-о, як це дивно!..»

Розділ 3

Капітан Іларій Шаман чекав мене в «Сторожовій вежі» й знічев'я розглядав круглу залу навколо гвинтових сходів. Бармен поклав перед ним каву та келих із віскі. Старий вагався, міркуючи, з чого почати. Кондиціонер ганяв йому рідкий чубчик на тім'ї. Лице було сіре й невиразне, ніби кілька разів випрана й не пропрасована марля. Таке лице промайне – не

запам'ятаеш. Зустрів би його вдруге, то й не впізнав би. І тільки живі очі, з прижмуром, чіпкі, допитливі, блискучі, видавали в ньому старого детектива. Бармен відірвався від своїх склянок, які механічно перетирав, і, не питаючи згоди, поклав переді мною чашку кави. Бізнес є бізнес, заклад не може існувати без прибутку...

— Люблю посидіти в такій залі сам, — буркнув капітан і блиснув розумними очима. — Тихо, як після свята... Це ти мені дзвонив?

Іларій Шаман розповів, що та давня справа засіла йому в душу німим докором. У кожного справжнього слідчого є така історія, над якою він міркуватиме до скону віку й відчуватиме присмак поразки. А він не звик до поразок, і це його довго гнітило. Пропали трое чоловіків. Спершу здавалось, що швидко розслідує їхнє зникнення. Це ж не голка в сіні, а трое здорових, активних мужиків. У цивілізованому краї жили, де діяли радянський закон і соціалістичний порядок. Опитав родичів, усіх можливих свідків. Компанія збиралась цілий тиждень, тільки й розмовляли про поїздку. На Білому гніздилися хмари качок. Один постріл — і десяток на воді тріпоче. Туди їздили постріляти звідусіль. Просто якась мисливська Мекка це Біле озеро. Про нього є гарна легенда. Двое закоханих — Любка і Яким — утекли від батьків, які заборонили їм побратися. А батько Якима був злим і впертим. Він послав за дівчиною й сином погоню. Дівчину мали вбити, а сина привести додому. Закохані обнялись посеред поляни й чекали на погибель. І раптом земля під ними розійшлася й на поверхню вдарилася вода. Залила півлісу й утворила величезне озеро з білим і чистим піском. Той пісок завжди сєє серед зелені, ніби золотий...

Поїхали «Жигулями» Дмитра Вербицького. Начальник АТС був запеклий мисливець. Балакучий і веселун, усе йому легко давалось. У свої неповні сорок років мав машину, квартиру, дружину й двох дітей. Дружина працювала касиркою в магазині. «Жигулі» Вербицького дратували заздрісників, бо він приварив блискучу вихлопну трубу з нержавіючої сталі, простий сигнал поміняв на музикальний. Жовті «Жигулі» Дмитра впізнавали на кожній стоянці, на всіх зібраннях. При цьому начальник АТС умів зберігати дистанцію з підлеглими й не поводився запанібрата. Така собі легка молодіжна зухвалість, бравада, що проглядали крізь намагання бути солідним. Не було в його поведінці нічого підозрілого.

Другий учасник поїздки Северин Нечитайло теж не викликав ніяких підозр. Роботяга, який не вилазив з люків телефонних мереж. Самотній. Дружина з дочкою задовго до трагедії покинули його, переїхали на Уманщину. Набридло їй пияцтво Нечитайла. У Северина, кажуть, хоч руки й трусилися, проте мітко ціпили в дичину, чоловік точно вловлював момент, коли натиснути на спусковий гачок. Кілька разів його приводили в медвигверезник за те, що буянив сп'яну. Але Дмитро з роботи його не звільняв, хоча, за негласними приписами, це слід було зробити. Кабельник — рідкісна професія. Молодого навчити цього діла — кілька років знадобиться. Та й не кожен молодий полізе в підземелля, у бруд і задуху, перебирати телефонні пари й паяти свинець. Тому Вербицький вичитував Северина й вкотре ставив йому на вид, знімав премії й доплати. Але, як відомо, горбатого

могила виправить...

При цих словах Іларій Шаман допив другу порцію віскі й задумливо поглянув на бар. Я замовив ще. Він дрібно прицмокував і ганяв рідину за щогою.

— У мене собача кров, — завважив мій скептичний погляд і всміхнувся. — Без міцного не можу...

Третім учасником поїздки був мій батько, Петро Холоденко, молодий працівник, який уперше вирушив на полювання. Про нього відомо, що він переїхав із Миколаєва, де теж працював на заводі телефоністом. Дмитро Вербицький продав йому стару берданку. Про Петра Холоденка всі казали, що він дуже закоханий у дружину Настю, яка працювала вчителькою. І не хотів їхати, наче відчував щось. Та проти начальства не попреш. Начальство вирішило залучити його до своєї компанії.

Виїхали в п'ятницю пополудню, приблизно о шістнадцятій годині.

І зникли.

Іларій склав орієнтовний маршрут поїздки. До озера вісімдесят дев'ять кілометрів. Туди одна дорога — через поля й ліси. Не густозаселений район. Одразу за Емськом село Ярове. Там далі — ще одне, уже в самому Чорному лісі. Красне називається. Як і ліс — то Краснянський, то Чорний. Люди часто плутають, як називати. По дорозі ще є столярний цех, що пиляв і досі пиляє колоди. Трохи вбік, кілометрів за п'ять — Краснянський психоневрологічний диспансер, у який звідусіль звозили ненормальних. Диспансер досі функціонує, хоч відчутно занепав. І найголовніше — кінцева точка маршруту. Краснянське лісництво, де мисливців чекав лісничий Тимофій Духович. Він стверджував, що компанія до нього не доїхала. Хоч виглядав мисливців і відкрив шлагбаум. На жаль, за кілька років лісничий помер, тому частина таємниці зникла безслідно. Іларій коло нього крутився днями й ночами. Випитував, зіставляв, винюхував, але нічого не добився. Тимофій клявся, що чоловіки не доїхали. Сам здивований і ходив на пошуки. Дмитро Вербицький його давній знайомий, тож не міг заблудитись. Передзвонив за день перед поїздкою, повідомив, що прибуде з компанією, зустрічай.

Капітан обійшов, облазив увесь зарослий кущами й очеретами, нерідко непрохідний берег озера Білого в пошуках слідів. Зустрічався з мисливцями, підсідав до вогнища, розпитував, навіть ночував. Ні, ніхто не бачив, не помічав «Жигулів» із блискучою вихлопною трубою. Не полінувався опитати жителів ближнього Ярового й дальнього Красного. Але й там не бачили жовтої машини, ніде коло сільмагу не ставала, нічого чоловіки не купували, ні з ким не розмовляли. Хоча в Красному один суб'єкт, якому нема віри, бо брехун і крадій курей, похопився було, що чув незвичний сигнал з дороги, — але це тільки один-єдиний непевний штришок, не підтверджений більше ніким.

З усіх цих обставин впливає кілька версій. По-перше, чоловіки могли між собою пересваритись. А що в кожного в руках була зброя, то могла розв'язатись бійня. Один, котрий вижив, сховав трупи й авто, а сам подався навтьоки. Версія довгий час існувала як робоча. Та капітан Шаман не знайшов і натяку на те, що між чоловіками могла спалахнути чорна блискавка. Ні побутові, ні робочі моменти не показували, що між ними міг тліти потенційний конфлікт. Начальник АТС не з дурного десятка, ерудований, досвідчений керівник. Не взяв би з собою напарника, на якого не можна покластись. А водночас бійня, стрілянина на дорозі не могла не залишити бодай найменшого сліду. Постріли почули б грибники, проїжджі. То тільки здається, що в порожньому лісі нікого нема. А під кожним кущем може сидіти зайчик, що вміє говорити. Десь мусили бути загублені гільзи, залишитись плями крові. Маленька війна завжди залишає великі докази. Нічого цього не знайдено.

Версія друга, теж робоча. По дорозі могла статися аварія, конфлікт з іншою машиною. Чужинці перемогли й замели сліди вбивства. Але це також зі сфери фантастики. Хлопці з Емська були озброєні до зубів. Не в кожній зустрічній машині знайдеться така команда, що переможе мисливців. Конфлікт на дорозі викликав величезні сумніви міліційних критиків, хоч теж був перевірений старанним Іларієм. Так само, як і можливий конфлікт з іншою мисливською компанією на березі озера. Там теж міг пролунати трагічний постріл, невлучний, що зачепив людину. Але маленька війна, якби така була, і тут не минула б без наслідків. У ту пору мисливцями були «засіяні» всі береги Білого. Хтось би неодмінно почув перестрілку.

— А як щодо утоплення? — нагадав я старому слідчому ще одну версію, спостерігаючи, як міліють його келих і чашка з кавою.

— Перевірили, — запевнив капітан, блиснувши на мене абсолютно тверезими очима. — Приїжджали водолази з Летичівського водосховища. Тиждень пірнали в різних місцях, нічого не знайшли. Ну от скажи, хіба можуть утонуть безслідно трое дорослих чоловіків? Усі човни на місці. Вони, до твого відома, у той час були на обліку. Кожен крок тоді фіксували, кожен пчих і кашель. Не те, що тепер. Туберкульозників розвелось, дихнути боїшся... Хоча мені вже байдуже. У мене печінка гуд бай волає. Оце об'явився ти, то й подумав: треба закінчити не завершену справу. Щоб не залишати боргів.

— А як щодо того, що таки провалились? — я перебирав варіанти, нехай найбезглуздіші. — Там же є покинуті хутори. Їхали машиною, провалились у криницю...

— Теж перевірили. Військові з собаками облазили кожен закут. Нічого не знайшли...

— І що?.. Більше ніяких версій не виникало? — я розчаровано випрямився, поглянув на бар, чи не замовити ще кави.

— Виникало. Аякже!.. НЛО їх украло, — усміхнувся капітан Шаман. — Невпізнаний летючий

об'єкт... Тоді, знаєш, теж проскакували такі розмови.

– А в столярному цеху розпитували?

Іларій був і там. Не полінувався навідатись і до психів. На час гіпотетичного проїзду повз цех мисливської компанії підприємство вже не працювало. Закінчилась зміна. Того дня, у п'ятницю, після роботи до пізнього вересневого вечора залишились майстер і сторож. Шаман уже не пам'ятає їхніх прізвищ, але може підняти свої записи. Майстер оформляв папери на готову продукцію, а сторож тільки-но приїхав на велосипеді з Красного. Там шість кілометрів від села до цеху. Дорога фактично порожня. То якби жовті «Жигулі» їхали, вони б неодмінно обігнали велосипедиста. Цього не сталося. Жодне авто впродовж усієї поїздки сторожа не наздогнало. Майстер теж нічого цікавого не сказав. Він думав, що капітан заявився в цех із перевіркою.

За п'ять кілометрів – роздоріжжя. Праворуч – до лісництва й далі до озера. Ліворуч – до Краснянського психоневрологічного диспансеру. Слідчий навідався й туди. Висока кам'яна огорожа з колючим дротом угорі, громіздка металева брама, що розкривається повільно, з гуркотом, вартові в будці, ніби військовий об'єкт охороняють. Іларій психів не любив. Від них можна чого хоч чекати. Тут, власне, і тримали тих, котрі скоїли тяжкі злочини, але неосудні за висновком медичної комісії. Капітана там зустріли насторожено. Начальник охорони, теж капітан, Нефьодов посидів із ним на лавці під огорожею, покупив, поговорив. У лікарні все заграбовано, замкнено, перегороджено на секції й бокси, розписано по хвиликах, зарегламентовано так, що звідти пташка не вирветься. Капітан Нефьодов любив порядок на роботі. Ось тільки чоботи в нього були забруднені, нашвидку витерті. Минуло три дні, відколи зникли мисливці, тож Іларій звернув увагу, але не напружився. Може, служака обходив зовні свою територію та й забруднився. А тепер ті брудні чоботи йому час від часу зринають у пам'яті й непокоять, але чим – незрозуміло. Ну зачалапав десь, подумаєш. Осінь усе-таки, крапали дощі. Не було жодних підстав підозрювати Нефьодова в чомусь протизаконному. А всередину не пустили. Потрібен був дозвіл спеціального відділу КДБ. На такий дозвіл слід було подати вагомі аргументи й підстави. Начальник міліції полковник Сахно на несміливу пропозицію Шамана відвідати диспансер покрутив пальцем біля скроні. «Ти шукай мисливців, а не в дурку залазь!» – гаркнув у відповідь.

Шаман шукав, але щодень зневірювався. Ніби невидима сила вирвала серед дороги жовте авто, і воно безслідно зникло. Жодних натяків на обставини злочину, ані найменших речових доказів, фактів, мотивів, за які можна було ухопитись. Полковник Сахно лютував і погрожував розжалувати у званні та вигнати з роботи. Кричав, що таких дубів, як Іларій, до слідства на гарматний постріл підпускати не можна. Пропив увесь мозок і нюх, не може розкрити елементарного діла. Іларій мовчав, бо не мав що відповісти. Не в пияцтві суть, а в тупику, з якого не було виходу. Зрештою, полковник його відсторонив від справи й передав слідство молодому лейтенанту Михайлові Збруєву. Збруєв теж нічого не добився й років за два кинув справу в архів як безнадійну, до кращих часів. Зате почав рости в

кар'єрі. До часу, коли прийшов до влади Горбачов, став майором і заступником полковника Сахна. Але тоді ж полковника відправили на пенсію, а Збруєв сам звільнився з міліції. Подався в бізнес. Зараз керує великим будівельним холдингом у Києві.

То були нелегкі часи. На Іларія насідав не тільки полковник Сахно, а й партійне начальство. Загадкове зникнення мисливців розбурхало людей, вони перешіптувались і нарікали на владу, яка не може розібратися. Шаман своїми розпитуваннями тільки доливав олії у вогонь. На межі розвалу СРСР запалали вогнища на задніх дворах міліції, КДБ, партійних органів. Палили все, що під руку потрапить. Справа мисливців також згоріла...

– Ви припускали, що мисливці змінили маршрут і не поїхали на озеро Біле? – я тамував у собі розчарування й усе ще шукав, як оживити давню справу.

Капітан Шаман узяв на сусідньому стільчику теку, дістав звідти карту й розкрив її на столі. Я звівся, щоб краще бачити, куди веде грубий ніготь слідчого.

– Ось цей шлях – від Емська до Білого. Я його сховав, можна сказати, пішки. Усі вісімдесят дев'ять кілометрів... А тепер дивись, куди тут ще можна було звернути. З погляду мисливців...

Ніготь посунувся по карті в протилежний бік. Кілометрів за п'ятнадцять від міста був рибний заказник. Туди теж їздили полювати. Але винятково начальство. Заказник під охороною, з білетами, пропусками й перегородженими, замкненими проїздами. Іларій і цей варіант припустив. Походив там, порозпитував, чим дуже розгнівав полковника Сахна, якому тут же зателефонували. Але ніякий гнів не утримав би слідчого від подальших пошуків, якби він знайшов бодай найменшу зачіпку. Начальство – начальством, а уражений гонор важливіший. Не було в заказнику тих мисливців. Не з'являлись вони там...

– Навіщо ти ворушиш цю давню справу? – запитав мене слідчий і склав карту.

– Вам яку відповідь дати? Ту, що одразу прийшла на язик, чи ту, яка заготовлена?

Я був невдоволений і дратівливий. Шаман розповів про свою поразку й навіяв мені почуття безнадії. Минуло сорок років, відколи тата нема. Ціла епоха. Виросло нове покоління. Хто сьогодні пам'ятає про той далекий час? Багато свідків помирало. А ще більше так і не були знайдені.

– Не відповідай. Усе зрозуміло, – зиркнув на мене прижмуреними очима Іларій. – Пережите не знімеш, як пальто. І не повісиш у шафі. Поклик крові... О, як би я хотів тобі допомогти!

Я попросив його, щоб познаходив телефони всіх родичів начальника АТС Вербицького й

кабельника Нечитайла. Хочу з ними поговорити. Може, щось згадають таке, що мене зацікавить, про що не здогадувались тоді, по свіжих слідах. А тепер по-іншому подивились.

– Правильно. Я теж над цим думав, – похвалив мене капітан. – Чоловіки пропали ще в Емську. Тільки не в буквальному розумінні. У фігуральному... І потягли за собою в дорогу якусь... велетенську проблему. Біду, що їх знищила.

Версія цікава, потребує перевірки. Я попросив розшукати інформацію про того Нефьодова, який не пустив слідчого в диспансер, і про головного лікаря. Далі в список потрапили полковник Сахно, лейтенант Збруєв і майстер та сторож зі столярного цеху. Пообіцяв, що оплачу його послуги. Він скривився, ніби я запропонував щось недоречне.

– Чи, може, звернутись у поліцію? – запитав я, роздумуючи, як діяти далі.

– Сучасні поліцейські... члена в матні... не можуть спіймати, не те що вбивцю, – скептично оцінив своїх наступників капітан.

Ми попрощались, потиснувши руки. Іларій сказав, що завжди буде радий мені допомогти, бо відчуває невиплачений борг. Він залишився в «Сторожовій вежі», а я вийшов надвір, до гойдалок-човників, які тихо поскрипували в небагатолюдному парку.

Розділ 4

Повечеряв у ресторані «Блакитний силует», заледве прочитавши меню в холодному голубому світлі, що тут панувало всюди. Господарі ресторану шукали свій неповторний почерк і зупинились на фішці зі світлом. Мене переслідувало дивне відчуття: місто моєї юності було чуже й незнайоме. Чверть століття тому, сімнадцятилітнім, я покинув його й полетів у життєві мандри. Зрідка, звичайно, навідувався до мами, згадував друзів-однокурсників, як ми бігали отут дворами та відганяли хлопчачі компанії «з того боку». Тоді були молодіжні змагання: укріпитись у своєму мікрорайоні й нікого стороннього не пускати. Район на район, як в американському регбі, – голову вниз, праве плече вперед... Деякі хлопчачі банди завойовували по кілька кварталів і ставали козирними, на них звертали увагу дорослі, яким треба було «порішати питання». Як добре, що мама мене часто затримувала вдома й сухо начитувала ненависні диктанти.

Емськ щедро світив вогнями й поночі здавався чужим. Усе знайоме – і водночас інше. Нові деталі й штрихи – вогні реклами, палахкотливі вивіски, потужніший, ніж завше, шум автостради, говір веселої молоді на терасах кафе й ресторанів – підказували, що я в

цьому місті ще не бував. Ніби несподівано отямився, прокинувся й не знаю, де перебуваю. У паралельній реальності?.. Це відчуття поглиблювала зустріч з Іларієм Шаманом, який розповів деталі слідства. Сорок років тому він, упевнений у собі слідчий, фахівець своєї справи, зазнав нищівної поразки. Жовті «Жигулі» пропали, ніби крізь землю провалились. І відтоді його кар'єра покотилась донизу. Що б Шаман не робив, його впевненість розбивалась об поразку з мисливцями. Не міг заспокоїтись і визнати, що безсилий, немає жодної нитки, за яку можна потягнути. Усе міркував до безсоння й дзвону в голові, перебирав версії й варіанти. Схуд, як загнаний хорт, що втратив слід. Поразка труїла його й не давала змоги вільно дихати. І наскоки полковника Сахна тільки добивали, змушували все частіше зазирати в чарку. Не було везіння, талану, то вже й не повернеться. Розчарований Іларій, попрацювавши дільничним, згодом пішов на пенсію й зайнявся колекціонуванням холодної зброї.

Удома сусідка тітка Марина чекала біля дверного вічка, бо як тільки дзенькнув ключами, одразу виринула за спиною.

– Юрчику!.. Ти, мабуть, голодний, – вигукнула. – Я спекла налисників. Скуштуй!..

Тітка Марина завжди була членом нашої сім'ї. Син Костян десь валяється на нарах, а Семьйон Семьйонович обманув, утік на той світ.

– Я не голодний, тітко Марино, – відповів, не обертаючись.

– Тобі сили зараз треба, – повчально сказала сусідка.

– Що ви маєте на увазі?..

Я нарешті відімкнув замок і озирнувся.

– Не кожен день маму хоронять, – мовила тітка Марина, і сльоза капнула в тарілку.

– Ви пам'ятаєте якісь обставини того, як мій тато пропав? – запитав я її без переходу.

– О!.. О!.. Та коли то було! – сусідка зачудовано сперла руку з тарілкою на поручні сходів, ніби готувалась до довгої розмови. – Твоя мама чекала його в суботу ввечері. Потім чекала в неділю на вечір... Думала, добре полюється, залишились на вихідні. А як уже в понеділок він не приїхав, то... Тут міліція почала ходити. Випитувала, коли поїхали, куди поїхали, з ким поїхали... І мене запитували. Чи не мав твій тато ворогів. А я що знаю? Нічого не знаю... Якось твоя мама мене пригостила горобцем, якого він підстрелив. Чирок називається... Ну, я тобі скажу! Мало зуби не поламала. Кістки та шкіра... Тверде м'ясо, наче дублене... Ой, Юрію, не повертайся назад. Минуле нехай собі йде. А ти живи...

– А когось із родичів... його друзів... знаєте?

Я не мав жодної надії, що вона мені допоможе, але треба було кудись рухатись, шукати. Іноді відповіді лежать перед нами, а ми, сліпі й бездумні, не бачимо їх.

– Чекай, – замислилась тітка Марина й таки всунула мені тарілку. – У мене є одна знатуха... Клавка-бухгалтерша. Ми з нею разом у ЖЕКу працювали. То вона дружила з жінкою цього... Як його? Що багато пив. У підземних люках совався...

– Кабельника Северина Нечитайла, – підказав їй.

– От!.. Северина. Зараз піду подзвоню до неї. Може, що розкаже.

Вона повернулась у свою квартиру, а я зайшов до себе. Налісники тицьнув при вході на тумбочку, де в акуратної мами стояло чисте взуття. Знову сам, і знову охоплюють дивні відчуття страху й незахищеності. Ніби залишився один на цілому світі, і ніхто мені не прийде на допомогу, коли вона знадобиться. Мами нема, Ія втекла, забрала сина, тато ще в дитинстві пропав. Чого мене всі покидають? Що зі мною не так?..

Я сів і втупився в годинник, який зупинила дбайлива сусідка.

Тиша й самотність аж дзвеніли, лякаючи пусткою. Тато колись розказував мамі, що пережив клінічну смерть. Вони проводили телефони в новому заводському приміщенні. І тата, як наймолодшого, поставили пробивати діри в стінах. Тоді ж не було такої техніки, як зараз. Гупав шлямбуром, аж пилюка сипалась в очі. А під штукатуркою був силовий кабель. Спалахнули іскри, тата вдарило, і він упав на підлогу. Злякані колеги помацали його пульс. Убило струмом!.. Зачинили кімнату й втекли, не знаючи, як повідомити начальству про трагедію. А тато отямився й бачить, що залишився сам, ледь живий, у темному приміщенні. Відчай і безсилля охопили його. Так і просидів кілька годин у самоті, без допомоги, скрутившись на підлозі в кутку, поки нарешті злякані монтери подолали страх і повернулись. Тоді він плюнув на все й полетів до мами в Емськ. Людина мусить мати близького, який ніколи не зрадить.

Сусідка зайшла у квартиру без дзвінка. У руці тримала папірець.

– Ось... Телефон тієї жінки. Нечитайло Світлана Давидівна. Вона живе в Христинівці.

Я кволо махнув рукою, щоб залишила. Матиму настрої, то зателефоную.

Коли тітка Марина вийшла, я одразу ж і набрав, не втримався. Дружина Нечитайла довго не могла зрозуміти, хто дзвонить і чого хоче. Аж відтак до неї дійшло й вона розчаровано зітхнула. Нема їй що мені сказати. За два місяці до події залишила чоловіка самого й поїхала з дочкою до батьків. Не розлучилась, навіть на аліменти не встигла подати. Що сталося з чоловіком, не знає. Приїжджав до неї капітан міліції, розпитував, чіплявся, ніби

вона в чомусь винна. Так і повернувся ні з чим...

Я заснув на дивані, не роздягаючись. Годинник перед тим запустив. І він мене приколисав рівномірним цоканням.

Зранку розбудив мобільник. Він мигав оком і втікав по підлозі, наче живий. Придивився крізь дрімоту – годинник показував шосту.

– Слухаю!

Я нарешті дотягнувся до втікача.

– Синку! Не розбудив? – почувся знайомий голос Іларія Шамана.

Оце буду йому казати, що спав одягнений на дивані.

– Слухаю! – повторив уже впевненіше.

– Переглянув свої записи, – по-діловому, ніби давно вже не спить, доповів слідчий. – Дещо уточнив... Дещо перевірів... Можеш записувати?

– Зараз!

Я перебіг у мамину кімнату, сів за її стіл, знайшов аркуш.

– Диктуйте!

– Так... Сахно Леонід Яремович. Ну, ти пам'ятаєш, полковник... Живий, тільки важко хворий. Йому без року вісімдесят. Зараз лежить у лікарні, палата інтенсивної терапії. Можеш навідати старого. Зважай, коло нього крутиться син. Теж Леонід. Значить, Леонід Леонідович... Нарваний і сварливий. Він у нас тут... як прокладка. Між владою й бізнесом. Чи простіше сказати – між владою й бандитами. Бачиш, як вийшло? Тато з бандитами боровся, а син їх підгортає... Далі. Вербицька Наталія Миколаївна, дружина пропалого начальника АТС. Цій на рочок чи два більше, ніж мені, а бігає, немов коза. Заробила італійську пенсію, тепер гуляє по місту в білих штанях, ніби двадцятирічна. То така жінка, що не сумує. Двое її діток повиростали й десь за Емськом. Не знаю де, не зміг уточнити. Та й що вони тобі скажуть? Були малі, трохи старші від тебе... Ще далі. Оті сторож і майстер зі столярного цеху повмирали. А звідти, як відомо, нема зв'язку... Зате живий головний лікар диспансеру. Полежай Ярослав Гнатович. Мешкає в селі Красне, вулиця Котляревського, 8. Оце й усе!..

– Так... А Нефьодов? – згадав я ще одне прізвище.

– За моїми даними... Нефьодов виїхав у Росію й віддав там кінці.

– Ще Збруев... Мент. Лейтенант, який розслідував після вас, – поправився я.

– Збруев Михайло Олегович, – кашлянув Шаман. – Цього шукай сам. Він якесь... Сіті... очолює в Києві. Не хочу навіть чути про нього!

– Я вже потроху знаходжу ваші сліди, – сказав йому із задоволенням. – Ви їздили в Христинівку до жінки кабельника...

– Слідів багато, а толку мало, – буркнув Іларій. – Заплутався в тих слідах... Я на зв'язку. Коли що – дзвони!

– Ви теж, – мовив у телефон, який вже замовк.

Тепер мушу поспілкуватися з цими людьми, щоб упевнитись, що капітан нічого не пропустив. З'явилась бадьорість, яка так мені була потрібна. Якщо вже взявся йти, то треба подолати цей шлях до кінця.

Каву випив у кав'ярні «Street Coffee», що відкрилась недалечко. Вирішив спершу навідати в лікарні полковника. Він тоді був вирішальною фігурою в розслідуванні. Відсторонив капітана й призначив лейтенанта Збруєва. Напевно мав свої мотиви, про які Шаман може недоговорювати. Лікарня була за автострадою, на тому боці. Тож я прикинув, як туди дістатися, і пішов пішки. Заскочив у магазинчик і купив старому солодкої водички та сухого печива. В Емськ прилетів літаком, не раз пошкодував, що не маю авто. Але в мене є план – проїхати маршрутом мисливців усі вісімдесят дев'ять кілометрів. Завтра візьму автомобіль напрокат і поїду.

Після кількомісячних страждань матері я ненавиджу лікарняний дух і відгомін болю, який тут аж волає з кожного закутка. Білі халати мені ще довго будуть ввижатися.

На диво, палату інтенсивної терапії знайшов одразу, без провідників. Медсестра в реєстратурі тільки непевно повела пальцем із манікюром: туди, на третій поверх, скраю.

На лікарняному ліжку лежав дідусь – маленький, жвавий, із круглими очима, зовсім не схожий на полковника. Ми іноді людину не бачимо, а тільки форму, бо у формі всі стають суворими й дистанційованими. Форма скрізь править. А зняти форму – то вже й не пізнати чоловіка. Дідусь водив перед собою книжкою – то віддаляв її, то наближав. Намагався читати крізь товсті окуляри. На вигляд мав менше років, ніж заявив капітан Шаман. Слідчий міг позаздрити здоров'ю полковника Сахна. А інтенсивна терапія, мабуть, йому потрібна для профілактики. Планова, так би мовити, госпіталізація.

– Леоніде Яремовичу, можна до вас?

Не чекаючи згоди, увійшов, поклав перед старим дарунки, які нічого не значили.

– Мені порекомендували вас як досвідченого спеціаліста, – продовжував тараторити я.

Полковник залишив між сторінками закладку, закрив книжку й зняв окуляри. Поза читанням він добре бачив і без них. На його обличчі промайнуло вдовolenня, бо його давно не відзначали як досвідченого спеціаліста. Проте не вимовив і слова. Замість слів у ньому говорив старий гарт – уважно дивився й чекав, що далі скажу. Йому нема куди квапитись на лікарняному ліжку.

– Пам'ятаєте справу про мисливців, які пропали?

– Хто це вас сюди пустив? – замість відповіді запитав полковник Сахно.

– Один наш спільний знайомий порекомендував звернутись до вас, – я пробивався до нього крізь несподівану насторогу, що промайнула в його очах.

– Який спільний знайомий? – полковник звично допитував і дізнавався більше, ніж я.

– Капітан Іларій Шаман, – вирішив послатися на слідчого. – Він стверджує, що...

– Що він може стверджувати? – обурливо вигукнув дідусь. – Пропив розум і вилетів із міліції!.. Я його сам звільнив!

– Знаю. Він розповідав... Я не про те хотів вас запитати, – мене почала дратувати наша розмова, що не могла підійти до суті. – Власне... Я син Петра Холоденка, третього, наймолодшого учасника тієї... таємничої поїздки. І хочу дізнатись про долю батька.

– Ти, може, журналіст? Писака?.. – не повірив мені полковник. – Десять розкопав стару справу й вирішив погратись у слідчого?

– Журналіст. Фрілансер, – погодився я й показав йому паспорт. – Але це тут ні до чого... Мене справді цікавить доля батька. Ви мені допоможете?

– Хіба тобі п'яний Шаман нічого не розказав? – знову перейшов до допиту загартований Сахно.

– Розказав... Що міг, розказав. Але він бачить тільки зі своєї дзвіниці. Мені потрібні різні погляди на ту давню трагедію.

– Ото те, що він тобі розповів, якщо язик йому не плував... Те і я знаю, – знову взяв книжку полковник. – Немає тієї справи. Знищили її ще за старої влади... А мене відправили у

відставку.

– Гаразд, немає справи. Але є ви. І ви можете мені хоч що-небудь розказати...

– Ти бачиш, де я лежу? У палаті інтенсивної терапії, – не піддався на мое прохання полковник. – У мене діагностували хворобу Паркінсона. Це така штука, що починає трясти й відбирає пам'ять... Хочеш моєї смерті? Нічого я з того періоду, будь він проклятий, не пам'ятаю. Відрізав, забув!.. Книжки он читаю, чужим життям живу.

– Ви чогось мене зустріли, як ворога...

– Я тебе зустрів нормально, – похвалив себе полковник. – Як ворога тебе зараз зустріне мій син Льоня. Він ось-ось зайде...

За цими словами в палату рвучко увійшов літній уже чоловік із таким само рішучим і твердим поглядом. На мить зупинився, розглядаючи мене. Видно спершу подумав, що то лікар коло його батька. Але я на лікаря був зовсім не схожий. Тож син запитав полковника:

– Тату, хто це?

– Хіба я знаю? – старий натягнув окуляри для читання й сховав задоволену посмішку. – Випадково зайшов. Помилився... Печивом хотів мене пригостити.

– Я зайшов до вашого батька, щоб дізнатися...

Та Леонід мене вже не слухав, відчинив двері й показав на вихід. Він увесь напружився, ніби готувався до бійки. Голову вниз, праве плече вперед... Емськ усіх навчив атакувати.

– Ідіть звідси! Щоб я вас тут більше не бачив! Бо зараз охорону покличу...

Я вийшов, розгублений. Розмова зірвалась. Чи то я в тому винен, що не так почав, не так глянув, чи полковник Сахно навмисне випровадив мене з палати? Здавалося б, що тут такого?.. Прийшов син розпитати про батька, який дуже давно пропав на полюванні. Чого злитись? Чого уникати мене? Хіба я не маю права знати правду?..

Постояв біля скляних дверей, наслуховаючи, як бубонять батько й син, і подався донизу. У полковника хвороба Паркінсона, яка трясє й відбирає пам'ять. Тільки от здалось мені, що в нього хвороба хитрощів. Дурна, непояснима. Старий упертюх вирішив, що його вже нічого не цікавить, крім чужого життя з книг.

Та давня таємнича справа, схоже, його так дістала, що не хоче й згадувати.

Вербицька призначила мені побачення в парку, у «Сторожовій вежі». Їй туди близько від

будинку, де проживає.

Тіні високих дерев хитались у травах. По алеях прогулювались мамочки з візочками, пролітали на велосипедах хлопчачки. Два солдати гойдали на човниках дівчат. Їм та цивільна справа так подобалась, що вони поскидали картузи. Дівчата розвіювали платтями й сміялись.

Бармен зустрів мене як давнього приятеля. Він, напевно, думає, що я хворий на геронтофобію – призначаю побачення старим, а потім їх убиваю в темному закутку. Хлопець з інтересом поглядав на наше з Вербицькою побачення й готував каву. У «Сторожовій вежі» заведено подавати каву без замовлення. Бармен поставив перед нами чашки й відійшов, хмикаючи. Вербицька була дивною жінкою. За інформацією Шамана, їй не менше сімдесяти п'яти. Та це була неправда. На вигляд їй було п'ятдесят, а може, і менше. Струнку фігуру підкреслювали білі штани з джинсової тканини, тісна блузка обтягувала груди. На лиці – зовсім небагато косметики, тільки окремі мазки, щоб приховати стару шкіру та непрохані зморшки. Жінка оптимістично поглядала на мене як на майбутнього партнера. Ще цього мені бракувало!..

– Пані Наталіє! Мене звати Юрій Холоденко, – вирішив я утвердити діловий тон у нашому спілкуванні. – Вам прізвище Холоденко про що-небудь говорить?

– Холоденко? – повела бровою жінка з італійською пенсією. – А має говорити?

– Колись давно ваш чоловік Дмитро Вербицький пропав на полюванні разом із моїм батьком Петром Холоденком, – нагадав я.

Жінка посмутніла, ковтнула кави, дістала із сумки люстерко й уважно оглянула себе. Було видно, що все це вона зробила мимовільно, під впливом спогадів. Те зникнення чоловіка, якого вона кохала, зруйнувало її життя. Як різкий удар блискавки серед ясного дня. Вона казала Дімі, щоб не захоплювався мисливством. Скільки є всіляких чоловічих занять – але ж ні, обов'язково треба тримати вдома зброю. А діти малі, можуть ухопити й наробити біди. Але біда прийшла не з того боку. Чоловік поїхав і не повернувся. Якби був сам поїхав, то могла б подумати, що прилип до іншої. У Дімі проскакувало таке в характері – позирав на чужих жінок. Візьме попід руку, а вона вже й розтала. Наталія відчувала, що він здатен на зраду. Але впіймати не могла. Однак, поїхало їх троє. І не могли всі троє втекти з сімей. Це не вкладалось у голову. Наталія рік або й два прокидалась серед ночі й до ранку наслухала, чи не повертається Діма. Кожен шерхит її будив. Міліція нікого не знайшла й нічого не повідомила. Згодом справу закрили як безнадійну. Вона працювала в магазині, поки той не збанкрутував, виростила сама дітей, а на початку 90-х виїхала на заробітки в Італію. Тепер повернулась і нудьгує в Емську.

– Пані Наталіє, може, пам'ятаєте якісь деталі, дрібнички з того часу, що могли б пролити світло?

З мене був поганий слідчий, бо я не знав, що її запитати через сорок років після події. Які деталі, які дрібнички, коли все змело хвилиною часу? Тут не пам'ятаєш, що вчора ів, а це сорок років – ціла епоха, злам віків, розкол держав, рух людей і народів. Пропажа трьох чоловіків давно забулась, як неістотний епізод.

– Молодий чоловіче, ви собі уявляєте, про що просите? – допитливо глянула на мене підфарбованими очима Вербицька. – Мені, навпаки, хотілося все забути, щоб не ятрити рану...

Вона надпила кави й задумано поглянула на бармена, який метушився за стійкою й кидав на нас цікаві погляди. На обличчі жінки виразно проступили зморшки – як не ретушуй, а прожитих літ не сховаєш. Вона мучилась, на неї нахлинули спогади. Та все такі, якими не поділишся з незнайомим юнаком. Дмитро відібрав у неї півжиття, адже не мала більше чоловіка, не вийшла заміж, бо ті, що траплялись, не варті й мізинця Діминого.

– Він мене поцілував... Яюсь не так, як завжди, – сказала винувато, зашарівшись. – Я довго відчувала той присмак... Ніби прощався.

– Може, ваш чоловік мав ворогів? – не здавався я.

– У Діми?.. Вороги?.. – здивовано поглянула на мене. – Не може такого бути! Діма був компанійським чоловіком... Він до всіх сміявся й з усіма дружив. Не могло бути в Діми ворогів!

– Може, він перед поїздкою з кимось посварився? Конфліктував?..

Жінка знову поринула в спогади.

– Не пригадую я такого, – зітхнула зрештою. – На роботі в нього був порядок. Попри те, що мав нелегку посаду... Там... Навколо нього... Крутились усякі люди з кабінетів, на яких нема табличок.

– Спецслужба?..

– Вона... Тоді час був такий, що за кожним стежили. Я навіть думаю, що Діма теж... У них служив.

– У КДБ?..

– А де ж іще?.. Тоді всім заправляло КДБ. Приходив додому й невідь чого причіплявся до борщу. Або до моєї зачіски. Або до дітей...

– Чи зустрічалась у вашому оточенні жінка на ім'я Луїза?

– Луїза? – Вербицька занепокоєно поглянула на мене, ніби я відкрив ім'я невідомої суперниці. – Яка Луїза?..

– Не знаю. Я вас питаю... У мого батька зберігся запис із того часу, де невідомий чоловік призначає побачення жінці на ім'я Луїза. Шкода, що ми не можемо зараз прослухати його. За кілька днів перетворю на цифровий, і ми ще раз зустрінемось.

– У той час записували всіх підряд. Діма казав, що він не знає, де працює. На телефонній станції чи в студії звукозапису, – жінка все-таки була обізнана зі справами чоловіка, хоч і поверхово.

– То як із Луїзою? Пригадуєте що-небудь?..

– Луїза, Луїза... Рідкісне ім'я, – знову надпила кави й вибачливо всміхнулась. – Не можу пригадати нікого. Я так викреслила все... з Дмитрового минулого, що, мабуть, перестаралась. Не пам'ятаю...

– А що ви самі думаєте? Що, на ваш погляд, сталося з чоловіками?

– Що я думаю? – перепитала дещо роздратованим голосом. – Убили їх!.. Безсумнівно, убили... Діма мені довго снівся. Мертвий... Сяде коло мого ліжка, увесь сірий такий, повільний, наче мара, і говорить тягучим голосом, що йому страшно самому серед лісу... Я його питаю: «Де ти?» А він мені: «Не знаю. Лежимо з Северином, і ніхто не приходить...»

– З Северином?.. Тільки з Северином? – ухопився я за її слова, як дитина, яку порадували.

– Це ж сон! Просто сон, – гірко всміхнулась жінка, яка не старіла. – До психолога ходила, щоб заспокоїтись... І правда. Поміг. За кілька сеансів перестав сидіти наді мною Діма.

– Ось моя візитівка, – подав їй. – Якщо згадаєте якісь деталі, подзвоніть... Я з'їжджу в Київ, потім повернуся. Ми разом прослухаємо запис про Луїзу.

Вербицька взяла візитівку, прочитала, змахнула нею пилінку зі стола. Потім вдумливо глянула мені у вічі.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=51131479&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

1

Не можу уявити свого життя без верхової ізди (англ.). (Тут і далі прим. автора.)